



تفسیر قرآن با قرآن

درآینه روایات

جلد دوم

جایگاه روایات در فرایند تفسیر قرآن با قرآن

علی مدبر (اسلامی)



پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی



فهرست

سخن با خواننده ۱۱

بخش هشتم: جایگاه روایات در فرایند تفسیر قرآن با قرآن

پیشینه نقش سنت در تفسیر قرآن با قرآن ۱۸

فصل یکم: بررسی دیدگاه‌ها ۲۵

نوشتار یکم: نفی کلی نقش سنت یا «قرآن‌بستگی» ۲۶

ادله دیدگاه قرآن‌بستگی و نقد آنها ۳۴

۱. تبیین بودن قرآن کریم ۳۴

۲. بلاغ بودن قرآن ۳۷

۳. راهپایی روایات ساختگی و حشو به تفسیر ۳۹

معنای مقبول قرآن‌بستگی در تفسیر ۴۲

نوشتار دوم: اثبات کلی نقش سنت یا «سنت‌بستگی» ۴۲

نوشتار سوم: پذیرش نقش نسبی سنت ۴۲

۱. بازگشت تفسیر قرآن با سنت به تفسیر قرآن با قرآن ۴۲

نقد و بررسی ۵۲

۲. تفکیک معارف نظری از عملی ۵۳

نقد و بررسی ۵۳

۳. تفکیک ساحت ظاهر از باطن ۵۵
- نقد و بررسی ۵۷
۴. آموزش شیوه تفسیر قرآن یا قرآن ۵۸
- نقد و بررسی ۵۸
- حوزه‌های کارکرد سنت درباره قرآن ۶۱
- الف) تبیین حدود و تفاسیل احکام و معارف ۶۱
- ب) تطبیق معانی کلی آیات بر مصادیق ۶۳
- ج) تعلیم روش درست تفسیر قرآن در قالب تبیین معانی ظاهری و تنزیلی ۶۳
- آیات ۶۵
- د) تبیین معانی باطنی و تأویلی آیات ۶۹
- تحلیل ۷۰
۱. نقی مفسرین ۷۰
۲. حجیت و رتبه روایات تفسیری ۷۳
۳. اقتضای عقلی مقام حدی ۷۸
۴. سیره عملی علامه طباطبائی ۸۰
۵. تفکیک میان شنون قرآن یا سطوح تفسیر ۸۵
- الف) شنون قرآن ۸۵
- یک: معجزه، محور تحدی و سند نبوت ۸۶
- دو: میزان سنجش سنت غیرقطعی ۸۸
- سه: بیان خطوط کلی دین ۸۹
- چهار: بیان لطایف و حقایق و معانی بطنی ۹۱
- ب) سطوح تفسیر ۹۲
- یک: سطح عبارات یا سطح اثبات اعجاز ۹۶

۱۰۷	دو: سطح اشارات و لطایف
۱۰۸	سه: سطح حقایق یا تفسیر باطن
۱۱۳	فصل دوم: گونه‌های تعامل سنت با منهج و محصول تفسیر قرآن با قرآن
۱۱۴	تجویز شیوه تفسیر قرآن با قرآن
۱۱۵	نوشتار یکم: ادله شیوه تفسیر قرآن با قرآن
۱۱۵	۲. روایات بیانگر همگرایی و هماوایی آیات قرآن
۱۱۵	۱-۱. رابطه صدیق و تأیید میان آیات
۱۱۸	۱-۲. رابطه راهنمایی و سخنگویی میان آیات
۱۲۱	۲. سیره علمی معصومان (علیهم‌السلام) در تفسیر قرآن با قرآن
۱۲۵	نوشتار دوم: تعلیم شیوه تفسیر قرآن با قرآن
۱۲۶	۱. نشان دادن آیات مفسر
۱۴۴	۲. بیان آسیب‌های تفسیر نادرست قرآن با قرآن
۱۴۷	نوشتار سوم: تأیید محصول تفسیر قرآن با قرآن
۱۴۸	نمونه یکم: آیه بیانگر تکرار کفرورزی
۱۴۸	برایند تفسیر قرآن با قرآن
۱۴۹	نقش سنت در تأیید محصول
۱۵۱	نمونه دوم: آیه بیانگر رؤیت خدا در قیامت
۱۵۱	برایند تفسیر قرآن با قرآن
۱۵۱	نقش سنت در تأیید محصول
۱۵۵	نمونه سوم: آیه بیانگر بهره‌مندی انسان از کوشش خود
۱۵۵	برایند تفسیر قرآن با قرآن
۱۵۶	نقش سنت در تأیید محصول
۱۶۰	نمونه چهارم: آیه بیانگر پرستش و محبت غیر خدا

- ۱۶۰ برآیند تفسیر قرآن با قرآن
- ۱۶۱ نقش سنت در تأیید محصول
- ۱۶۳ نمونه پنجم: آیه بیانگر نهی از خودکشی
- ۱۶۳ برآیند تفسیر قرآن با قرآن
- ۱۶۴ نقش سنت در تأیید محصول
- ۱۶۶ نوشتار چهارم: تکمیل محصول تفسیر قرآن با قرآن
- ۱۶۹ نمونه یکم: آیه بیانگر تبیین بودن قرآن
- ۱۶۹ برآیند تفسیر قرآن با قرآن
- ۱۷۰ نقش سنت در تکمیل محصول
- ۱۷۴ نمونه دوم: آیه بیانگر بشارت ساره به فرزند
- ۱۷۴ برآیند تفسیر قرآن با قرآن
- ۱۷۵ نقش سنت در تکمیل محصول
- ۱۷۷ نوشتار پنجم: تبیین محصول تفسیر قرآن با قرآن
- ۱۷۹ نمونه یکم: آیه بیان کننده حکم نماز عصر
- ۱۷۹ برآیند تفسیر قرآن با قرآن
- ۱۸۱ نقش سنت در تبیین محصول
- ۱۸۳ نمونه دوم: آیه بیانگر حکم سارق
- ۱۸۳ برآیند تفسیر قرآن با قرآن
- ۱۸۴ نقش سنت در تبیین محصول
- ۱۸۸ نوشتار ششم: تقیید محصول تفسیر قرآن با قرآن
- ۱۸۸ نمونه یکم: آیه بیانگر وصیت به فرزندان
- ۱۸۸ برآیند تفسیر قرآن با قرآن
- ۱۹۰ نقش سنت در تقیید محصول

۱۹۳	نمونه دوم: آیه بیانگر ارث‌بری همه فرزندان
۱۹۳	برایند تفسیر قرآن با قرآن
۱۹۵	نقش سنت در تقیید محصول
۱۹۸	نوشتار هفتم: توسعه محصول تفسیر قرآن با قرآن
۱۹۸	نمونه یکم: آیه بیان‌کننده تصرف در مهر زنان
۱۹۸	برایند تفسیر قرآن با قرآن
۱۹۹	نقش سنت در توسعه محصول
۲۰۱	نمونه دوم: آیه بیانگر خروج حاجیان از احرام
۲۰۲	برایند تفسیر قرآن با قرآن
۲۰۲	نقش سنت در توسعه محصول
۲۰۴	نوشتار هشتم: تطبیق محصول تفسیر قرآن با قرآن
۲۰۵	نمونه یکم: آیه بیان‌کننده پدر واقعی - حضرت ابراهیم
۲۰۵	برایند تفسیر قرآن با قرآن
۲۰۷	نقش سنت در تطبیق محصول
۲۱۱	نمونه دوم: آیه بیانگر نفی شفاعت
۲۱۱	برایند تفسیر قرآن با قرآن
۲۱۲	نقش سنت در تطبیق محصول
۲۱۲	نمونه سوم: آیه بیان‌کننده مشاهده خدا
	برایند تفسیر قرآن با قرآن
	نقش سنت در تطبیق محصول
۲۱۹	نمونه چهارم: آیه بیان‌کننده اصحاب اعراف
۲۲۰	برایند تفسیر قرآن با قرآن
۲۲۲	نقش سنت در تطبیق محصول

۲۲۵	نمونه پنجم: آیه رویگردانی از مستهزئان آیات الهی
۲۲۶	برایند تفسیر قرآن با قرآن
۲۲۷	نقش سنت در تطبیق محصول
۲۲۹	چکیده بخش هشتم
۲۳۱	چند پیشنهاد پژوهشی
۲۳۱	۱. تعریف و قلمرو تفسیر قرآن
۲۳۱	۲. سطوح تفسیر قرآن
۲۳۲	۳. منابع تفسیر قرآن
۲۳۴	۴. پیوند و وابسته منابع تفسیر قرآن با یکدیگر
۲۳۵	۵. پیوند و وابسته منابع تفسیر قرآن با یکدیگر
۲۳۵	۶. منهج‌های تفسیر قرآن
۲۳۶	۷. تحلیل و بررسی روش تفسیری علامه طباطبائی
۲۳۹	کتابنامه
	نمایه
۲۵۱	آیات
۲۶۰	روایات
۲۶۶	موضوعی
۲۷۲	اعلام و مشاهیر
۲۷۷	کتاب‌ها
۲۷۹	مقالات

سخنی باخواننده

قرآن کریم آن گنجینه کلام آیتش آن را می‌نمایاند، کلام خدا و کتاب اوست: «وَإِنْ أَخَذَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ شَتَجَارِكُمْ فَأُجْرُهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ»^۱ و «کتاب آنزلناه إلیک...»^۲ قرآن برهان و حجت روشن خدا و نوری آشکار،^۳ تبیان و مفسر عالم و آدم و هدایت و نجات و مرزده‌ای برای تسلیم‌شدگان در برابر حق^۴ و جداکننده حق از باطل (ایمان) و قول فصل و فیصله‌بخش، نه گفتاری طنزآمیز و شوخی،^۵ و به فرموده امیرالمؤمنین حضرت امیرمؤمنان علی علیه السلام تجلی گاه [اوصاف جمال و جلال] خدای سبحان^۶ و بهار دل‌ها^۷ و اقیانوسی ژرف است که دست غواصان بشری (غیراسخ در علم) به ز فای آن نمی‌رسد^۸ و کتابی خیرخواه است که فریب نمی‌دهد و هدایتگری است که راه نمی‌کند و

۱. نوبه: ۶.

۲. ابراهیم: ۱.

۳. یا ایها الناس قد جاءکم برهان من ربکم وانزلنا الیکم تورا مبینا (نساء: ۱۷۴).

۴. و نزلنا علیک الکتاب تبیاناً لکل شیء و هدی و رحمة و بشری للمسلمین (نحل: ۸۹).

۵. تبارک الذی نزل الفرقان علی عبده لیکون للعالمین نذیراً (فرقان: ۱). إِنَّهُ لَقَوْلُ فَضْلٍ ۖ وَبِهِ هُوَ

بِالْهَزْلِ (طاریق: ۱۳-۱۴).

۶. فتجلی لهم سبحانه فی کتابه من غیر أن یکونوا رأوه (نهج البلاغه: خطبه ۱۴۷، ص ۲۰۴).

۷. فاته ربیع القلوب (همان، خطبه ۱۱۰).

۸. و بحر لا یدرک قعره (همان، خطبه ۱۹۸).

سخن‌گویی است که دروغ نمی‌گوید^۱ و هیچ همنشینی از همنشینان خود را بی‌بهره نمی‌گذارد یا به افزایش هدایت یا به کاهش کوردلی و گمراهی.^۲

قرآن مجید وحی‌نامه خدای حکیم و ستوده و آینه تجلی عزت و نفوذناپذیری اوست و از این‌رو دست تطاول تحریف‌گران را توان آن نیست که بر دامن کبریایی آن گردی بیفشانند یا بر پرده عصمتش رخنه‌ای وارد کند: «هو کلام الله و قول الله و کتاب الله و وحی الله و تنزیله و هو الکتاب العزیز الذی لا یأتیه الباطل من بین یدیه لا من خلفه تنزیل من حکیم حمید».^۳

قرآن مثل اکبر و گرانسنگ‌ترین یادگار رسول خاتم النبیین و عدیل ثقل اصغر، یعنی عترت پاک، آن حضرت است: «إني تارك فيكم الثقلين: كتاب الله عز وجل، حبل ممدود من السماء إلى الأرض، وعترتي أهل بیتی وإن اللطیف أخبرنی أنهما لن یفترقا حتی یردا علی الأرض».^۴

رسالت این کتاب آسمانی، تفسیر هویت حقیقی عالم و آدم و هدایت انسان به صراط مستقیم بندگی خدا و رساندن او به نهایی‌ترین مقصد سیر و سلوک، یعنی لقای تجلیات الهی است و از همین‌رو تبیین و تفسیر آشنایی عمیق با چنین کتابی، از بنیادی‌ترین وظایف دانشمندان دینی است و چون دستیابی به علم صائب در تفسیر قرآن، همانند هر دانش دیگر، مرهون «مستند» در تفسیر

۱. هو الناصح الذی لا یغش و الهادی الذی لا یضل و النجی الذی لا ینکذب (همان، خلیفه).
۲. ما جالس هذا القرآن أحد إلا قام عنه زیادة و نقصان: زیادة فی هدی أو نقصان من عمی (همان).

۳. محمد بن علی صدوق؛ الامالی؛ ص ۵۴۵.

۴. احمد بن حنبل؛ مسند؛ ج ۳، صص ۱۴، ۱۷، ۲۶ و ۵۹؛ با اندک اختلاف. محمد بن عمر فخر رازی؛ ذیل ۱۰۱ آل عمران. علی متقی هندی؛ کنز العمال؛ ج ۱، ص ۴۷؛ ابوالحسن هاشمی؛ مجمع الزوائد؛ ج ۹، ص ۱۶۳.

است، «روش‌شناسی» تفسیر قرآن و بررسی گونه‌های تفسیر و تبیین پیوند این گونه‌ها با یکدیگر که از اساسی‌ترین بحث‌های نظری برون‌قرآنی است، ضرورت می‌یابد.

بی‌تردید هر گونه انحراف در روش‌شناسی و روش‌مداری در تفسیر قرآن، به کشف ابداع‌های سبحان از آیات قرآن اثرگذار است که حرمان از شناخت صحیح انسان و جهان و مبدأ و معاد آن دو و همچنین پیام‌های هدایتی خدای سبحان در قرآن در نتیجه حرمان انسان از دستیابی به کمال شایسته خود را در پی دارد.

کتابی که اکثر فراوی قرآن‌پژوهان گرامی است، در راستای این هدف و به قلم دانشمند محترم حاجت‌المسلمین جناب علی مدبر (اسلامی) تألیف شده است. در پایان از تلاش ارزشمند مؤلف محترم که این پژوهش ارزشمند را تألیف کردند و نیز از ناظر محترم حاجت‌المسلمین استاد حسن رضائی، عضو محترم هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی که با نظارت خود بر غنای اثر افزودند سپاسگزاری می‌نمایم؛ همچنین از نشر پژوهشگاه که به طبع این نوشتار بذل توجه داشت، قدردانی به عمل می‌آورم.

محمدصادق پاشایی مقدم

رئیس پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن